

RECENZJE

Наталія Хібеба, БОЙКІВСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ В ТЕКСТАХ: ОБРЯД І СЛОВО, НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Львів 2021, 712 с. (Серія «Діалектологічна скриня»)

Мова – феномен буття народу, яка, з одного боку, є однією з форм вираження його культурної традиції, а з другого – одним із джерел реконструкції культури. Етнолінгвістичні студії є спробою пошуку балансу між мовою та культурою етносу. Діалектні тексти на обрядову тематику є, однозначно, евристично цінним джерелом розкриття бачення світу народу крізь призму його національної мови. В україністиці маємо наразі невелику праць такого штибу¹. Тим вищою є цінність рецензованої праці Наталії Хібеби *Бойківське весілля в текстах: обряд і слово*.

Упродовж ХХ ст. весільна обрядовість зазнала значної трансформації, втрапивши архаїчні складові та набувши інновацій у результаті соціальних перетворень, глобалізаційних процесів, які позначаються повсякчас і на традиційні обрядовості. Тому для сучасних дослідників є актуальним вивчення стійкості та змін у різних явищах народної культури і, зокрема, у сфері весільної обрядовості. У цьому зв'язку великий інтерес становить дослідження регіональних особливостей української весільної обрядовості. Бойківщина вирізняється серед інших етнографічних районів України своєю етнокультурною специфікою, яку визнавали як іноземні, так і вітчизняні культурні діячі. Зокрема, Ігнаці Червінський у праці *Okolica Za-Dniestraska między Stryjem i Łomnicą*, опублікованій 1811 р.,

¹ М. Негрич, *Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство в текстах)*, відп. ред. Н. Хобзей, Т. Ястремська, Львів 2008; *«Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас»: Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів*, упор. І.В. Гороф'янюк, Вінниця 2014; Т. Тищенко, *Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи*, Умань 2014.

наголошував на збереженні господарських традицій бойків та їхньому пильному оберіганні звичаїв своїх батьків².

Книга *Бойківське весілля в текстах: обряд і слово* у 2021 році доводить слушність цієї тези через два сторіччя. Монографія Наталії Хібеби репрезентує традиційний весільний обряд бойків у хронологічному зрізі кінця XIX – початку XXI ст., адже об'єднує фольклорно-етнографічні матеріали минулого століття та сучасні діалектні записи, зібрані в бойківських говірках Львівської та Івано-Франківської областей. Проілюструємо тяглість традицій на прикладі такого етапу бойківського весілля, як початок застілля. У наведеному описі весілля Івана Кузіва *Житє-бутє, звичаї и обычаї гóрського народу* 1989 року засвідчено: «Коли ввійдуть до хижѣ, то усѣ сѣдають за стóль, а староста зъ молодими лѣзе на стóль и на стóль обводить молодыхъ три разы за сонцем навколо хлѣба. Свашки за столомъ ладкають» (с. 49). Із певною трансформацією ця обрядодія описана в діалектному тексті, записаному в 2004 р. в с. Мельничне Турківського району Львівської області: Молоді зразу сідали за весільний стіл? «Черес с'т'іў ішли // пѣрше л'із молодїї чѣрес с'т'іў / молодїї браў платок / даваў молодї платок ў рúку / переводїў їй чѣрес с'т'іў // і друшкú так переходїли чѣрес с'т'іў / і дружбú так переходїли чѣрес с'т'іў // то ўс'о булó по-стародаўн'їй мóд'ї» (с. 524).

Архітектоніка праці *Бойківське весілля в текстах: обряд і слово* підпорядкована її меті – відтворити текстову палітру бойківського весілля в обрядовому й номінативному аспектах у широкому часовому зрізі. Тексти про бойківське весілля структуровано за етнографічною та діалектною репрезентацією матеріалу.

У передмові *Текстова палітра бойківського весілля* Н. Хібеба цілком справедливо стверджує, що пропонована книга – «джерело нових наукових пошуків, добра нагода пізнати мовно-культурний світ представників цієї етнографічної групи, а водночас – змога реконструювати та зберегти весільний обряд і загальну модель укладу життя бойків в аспекті морально-етичних норм» (с. 11).

У першому розділі *Бойківське весілля в наукових студіях* авторка, по-перше, подає ґрунтовний аналітичний огляд різночасових фольклорно-етнографічних і діалектних праць, у яких репрезентовано бойківське весілля в текстах; по-друге, висвітлює мовознавчі праці про весільну лексику бойківських говірок лексикологічного (Ярослава Вакалюк, Олена Гузар, Мар'ян Демський, Наталія Хібеба, Олег Пискач, Іванна Черленяк), етнолінгвістичного (Олег Тищенко, Наталія Хібеба), лінгвогеографічного (*Atlas gwar bojkowskich, Атлас української мови, Карпатський діалектологічний атлас, Загальнокарпатський діалектологічний атлас, Загальнослов'янський лінгвістичний атлас*), лексикографічного (Іван Вагилевич, Іван Верхратський, Йосип Гоцький, Іларіон Свенціцький, Василь Давидяк, Юрій Кміт, Євген Грицак, Іван Франко, Софія Рабій-Карпинсь-

² I. Czerwiński, *Okolica Za-Dniestrską między Stryjem i Lomnicą czyli Opis ziemi i dawnych kleśk lub odmian tej okolicy...*, Lwów 1811.

ка, Михайло Онишкевич, Зиновій Бичко, Василь Чоповський, Микола Матієв, Богдан Гузій, Василь Комарницький, Василь Сокіл, Мирон Щеглюк, Юрій Гнатишак) типів. Обнадійливо сприймаємо підготовку тематичного етнолінгвістичного словника весільної лексики бойківських говірок Н. Хібебою, яка вже в окремих статтях запропонувала засади і структуру словника.

Другий розділ *Етнографічні записи* містить записи, подані за часом публікації. Прагнути цілісно відтворити весільний обряд бойків, виявити його локальні варіанти, Н. Хібеба залучила етнографічні джерела, опубліковані в часописах кінця XIX – початку XX ст. («Зоря», «Lud»), у серійному виданні *Матеріали до українсько-руської етнології* – описи весілля з різних теренів Бойківщини Івана Кузіва, Володимира Гнатюка, Юрія Кміта, Зенона Кузеля, Володимира Левинського, Юзефа Шнайдера; архіви діалектологічних експедицій 50-х рр. XX ст. і сучасні записи викладачів катедри української фольклористики Львівського національного університету імені Івана Франка. Без сумніву, оприявлення широкому читацькому колу архівних етнографічних, фольклорних матеріалів – це ще одна заслуга Наталії Хібеби.

Третій розділ *Діалектні тексти* майже на 500 сторінках представляє етнолінгвістичну розкіш Бойківщини – експедиційні діалектні записи, виконані за спеціальним питальником упродовж 1994-2016 рр. у 43 населених пунктах Дрогобицького, Сколівського, Стрийського, Турківського, Самбірського районів Львівської області та Богородчанського, Рожнятівського районів Івано-Франківської області.

Практичне значення рецензованої книги посилюється і за рахунок подання авторського питальника (с. 680-690), що містить запитання про поняття, пов'язані із бойківським весіллям: назви весільних обрядодій, назви учасників весільного обряду, назви атрибутів весільного обряду, страв і напоїв, пісень і танців. Популяризація авторських питальників забезпечує майбутню зіставність емпірики на корись аналогічних студій у загальноукраїнському обширі.

Весільний ритуал є складною системою, у якій поєднуються динамічні явища та стійкі – це та інваріантна основа, що при змінній структурі зберігає сутність весільного ритуалу як явища духовної культури.

Окреслимо окремі елементи традиційного весільного обряду бойків, які виявляються сталими в діалектному обрядовому гіпертексті і набувають формальної варіативності в локальних говіркових виявах (далі наводитимемо по два мікротексти одного гіпертексту). Саме тематичні діалектні хрестоматії, вважаємо, на сьогодні є єдиним інструментом дослідження варіативності мови на рівні найбільшої одиниці мови – тексту. У цьому й вбачаємо найвищу евристичну цінність рецензованої праці Наталії Хібеби: тільки зафіксувавши локальні мікротексти, можемо максимально точно змоделювати обрядовий гіпертекст ареалів різного обширу – бойків, українців, слов'ян.

Культ хліба на весіллі є одним із елементів інваріантного ядра весільного обряду слов'ян. Прикметно, що сталою у бойків є традиція використання спеціального обрядового хліба – **голубів**, якими **свашкі** йшли за **молодбю**:

1) іду́т з гуска́ми // пеклу́ дв'і гу́сочки / л'єнто́у тудá заўйáзували / с то́йі сторо́ну кла́ли гро́ш'і / і ўже дайу́т зна́ти / шчо іду́т свашкí за молодóйу (с. 421); 2) пеклу́ гуску́ // то бі́ли так'і / отакé йак два бито́нчики /ále шобу́ бу́ли стуле́н'і разо́м // то с'а так пекло́ / шо йіх с'а так кла́ло ў ка́струл'у / шобу́ вону́ с'а стулі́ли / шобу́ не бу́ли окре́мо / і тоді́ с'а заўйáзувало черво́нойу л'єнто́у / ту ше кв'іто́чку насе́реді́ну положи́ли / і то та́к'і с такі́ми гуска́ми / колу́ ўже ма́ло в'іс'іла́ йти до молодóйі / напéред йшли два чолов'і́ки с т́іми гуска́ми (с. 432).

Дослідники пов'язують курку із символікою плодючості як весільного птаха. Страви з курки обов'язкові на весіллі слов'ян³. У численних діалектних текстах зазначено, що гостей пригощали стравами з курей, яких живими приносили самі гості:

1) дру́гий ден' / в'іу́торок / л'уде́ї просі́ли ра́но на вес'іла́ // л'у́ди йшли ра́но на вес'іла́ / то́му шо вону́ неслі́ куре́ї / неслі́ живі́х куре́ї / бо т'і ку́ри трéба бу́ло поруба́ти / поску́бту́ і ўс'іх л'уде́ї погостити // (с. 326); 2) ра́н'че не́сли ку́ри // рубали́ ти ку́ри / л'уде́ йак приході́ли / то то́ду аж увéч'ір с'іда́ли за с'т'іу́ // пок ['поки'. – Н.Х.] т'і ку́ри поруба́ли / пок поску́бли / зварі́ли ту йу́шку там (с. 483).

Мають бойки цікаву обрядодію **чубі́ти** – ‘прикрашати одяг та головний убір весільними відзнаками (про наречених та свідків)’, зокрема ‘надіти барвінковий вінок нареченій’ (с. 401):

1) а то́ї барв'і́нок чубі́ли молод'і́ / значку́ пришпил'а́ли молодóму і молод'і́ї / то́го барв'і́нку (Хібеба, с. 401); 2) ўс'о с пац'орка́ми / ну такé бу́ло красота́ / в'іне́ц' // тотá ж'і́нка / шо то вина́ймáли ж'і́нку / і вона́ почина́ла / ві́ла в'іне́ц' і так // та ўже там і́нш'і пома́гали (с. 434).

Обов'язковим елементом головного убору заміжньої жінки, за традицією бойків, був **ч'іпе́ц'** – ‘обруч під очіпком, на який навивалося волосся заміжній жінці’. У говірках засвідчено варіанти матеріалу, з якого виготовляли цю реалію:

1) ч'іпе́ц' му́с'ла ма́ти ко́жна // в'і́д:ана вона́ му́с'іла ма́ти на голо́в'і дере́йіа́ні ч'іпе́ц' (с. 461); 2) тоу́стїі такі́ цупку́ї пап'і́р / ота́к у ко́нус в'і́н був за́гнути́ // спочáтку в'і́н буў обмота́ній тка́ніно́йу / ма́те́р'і́ейу так / сам по со́бі́ би в'і́н буў б'і́л'ши́й // і обт'а́гнути́ черво́ним полотно́м // ма́те́р'і́йу купі́ў / хто м'і́г купі́ти // хто шоу́к м'і́г купі́ти з багач'і́ў / хто просту́ тка́ніну // ну вона́ бу́ла черво́ним обш́ита та́ка́ / черво́на / йа зна́йу / йак мусул'ма́нс'ка чи йа́ка ша́почка // і то над'іва́лос'а спочáтку на го́лову / а по́т'ім ўже заўйáзувалос'а ху́сткоу́ (с. 514).

³ С. Бушкевич, *Курица*, [в:] *Славянские древности: этнолингвистический словарь*, т. 3, Москва 2004, с. 63.

Наймолодший інформатор – В. Ігнатиц 1979 р.н. – у своїй розповіді засвідчує редукцію чіпця як обрядової реалії і збереження її уже в номінації обряду з використанням хустки як сучасного замітника традиційного чіпця:

а коліс' буў ч'іпец' // а то дўже-дўже даўно / і то в'ід то́го п'ішло / шо ч'іпан'а // на́в'іт' типёр ка́жут / і́дут ч'іпа́ти молоду́ / ну а там і ч'іпц'ом і не па́хне // х'іба́ ху́стку такы́ б'ілу там йі трóхи прикрі́ют на дэ́якіі час / вона́ зн'іме // а коліс' н'е (с. 473-474).

У бойків зберіглося побутування архаїчної обрядодії зустрічі молодих матір'ю нареченого чи нареченої у *вивернутому кожусі* – демонстрація протиставлення «свого» і «чужого», «людського» і «звіриноного», перетворення старого в нове⁴:

1) і́дут до молодóйі на подв'і́рйа / на ўбо́ру / ма́ма берé кожух на го́лову / переверта́т ти волоха́тим догорі́ на го́лову / такво́ їде і с'і́е / скра́пл'ат водо́ў (с. 370); 2) ма́ма п'іс'л'а шл'у́бу кожух навівор'і́т'і і накі́дуйе так д'іте́і на плéч'і кожух / і ўво́дит до ха́ти (с. 669).

З культом домашнього вогнища та світом мертвих пов'язана обрядодія з пічю, яка у слов'ян вважалася засобом зв'язку з «тим світом»:

1) молоді́ йак молоду́ приводі́ў до ха́ти / то ко́ло пéчи ставáли ж'інкы / би с'а молодá не подиві́ла у п'і́ч / би свекра́ не ўме́рла до ро́ку // ўс'о ставáло по́при п'і́ч (с. 417); 2) а бу́ла така́ ў нас йедна́ / но при́шла до ха́ти / так с'а зра́зу подиві́ла ў п'і́ч / жебу́ свекру́ха доўго не жу́ла / би ўме́рла (с. 485).

Лідія Артюх, досліджуючи села на українсько-молдовському порубіжжі, зазначає, що, коли молоду вперше вводили до хати молодого і в його родину в статусі молодої господині, стежили, щоб заслінка печі була щільно закритою. Інакше молода, проходячи повз піч, могла промовити: «Є в печі яма, сховаються до року тато й мама», пор.: „бо може молодá пов'істи / подивітис'а ў пйец і казати // «йакá ў пйецу́ йа́ма / бо до ро́ку ўмре́ тáто і́ ма́ма»» (с. 365). Це загрожувало свекрам швидкою смертю, після чого невістка ставала б повноправною господинею в новій хаті⁵. Залишу читачеві можливість відкриття нових етнографічних, етнолінгвістичних, діалектних раритетів, яким рясніє книга На-

⁴ А. Байбурын, *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*, Санкт-Петербург 1993, с. 219.

⁵ Л. Артюх, *Уявлення і заборони, пов'язані з вогнем: очищення, випробування (ініціація)*, «Матеріали до української етнології» 2003, вип. 3 (6), с. 20; А. Топорков, *Печь*, [в:] *Славянские древности: этнолингвистический словарь*, т. 4. Москва 2008, с. 39.

талії Хібеби, а ще окремі аудіозаписи фрагментів говіркового мовлення з кожного району, які доступні через поданий QR-код (с. 712).

Багата емпірика, представлена в рецензованій праці *Бойківське весілля в текстах: обряд і слово*, захоплює з перших сторінок архаїкою, регіональним колоритом та інослов'янськими паралелями, розмаїттям діалектних явищ бойківської фонетики, лексики, граматики. Як і всі попередні видання серії *Діалектологічна скриня*, книга Наталії Хібеби *Бойківське весілля в текстах: обряд і слово* є безцінним скарбом для істинних поціновувачів Слова, Культури, Українськості, Славії в її регіональному вияві.

Інна Гороф'янюк
Вінницький державний педагогічний університет
ім. Михайла Коцюбинського